

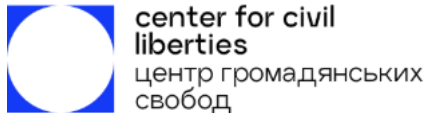
Кримінальна юстиція: відповідність національних механізмів забезпечення прав людини стандартам ЄС

Автор: Володимир Петраковський, старший викладач факультету правничих наук Національного університету «Кієво-Могилянська академія».

<https://eurointegration.ccl.org.ua/expert/volodymyr-petrakovskiy/>

Текст станом на липень 2025 року

Це дослідження підготовлене у межах проекту «Правосуддя для жертв війни та покращення дотримання основоположних прав в Україні», що реалізується за підтримки Європейського Союзу. Усі думки, погляди та пропозиції, викладені в цьому дослідженні, належать виключно автору(-ці) та відображають думки, погляди та пропозиції автора(-ки) та ГО «Центр громадянських свобод». Це дослідження жодним чином не відображає позиції чи політики Європейського Союзу.

Автор і видавець: Громадська організація «Центр громадянських свобод»

Мови видання: українська

Посилання на сайт: <https://ccl.org.ua>

E-mail: office@ccl.org.ua

Використання опублікованих матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

Рекомендоване цитування: Петраковський В. Відповідність національних механізмів забезпечення прав людини стандартам ЄС: Сфера кримінального правосуддя. *Центр громадянських свобод*. 2026. 20 с. URL: <https://eurointegration.ccl.org.ua/>

ЗМІСТ

I. Вступ.....	3
II. Національні механізми	4
III. Механізми acquis ЄС.....	8
IV. Висновки та рекомендації	14

I. Вступ

1. Цього року Міжурядова конференція міністерського рівня офіційно відкрила переговори про вступ України до Європейського Союзу (надалі – ЄС)¹.
2. Двома роками раніше Європейська Рада надала Україні статус кандидатки в члени ЄС та закликала Європейську Комісію (надалі – Єврокомісія) надати звіт щодо відповідності України критеріям членства².
3. Єврокомісія у своєму першому щорічному звіті (2023 рік) щодо України відмітила, що *«Україна загалом дотримується міжнародних інструментів із прав людини та ратифікувала більшість міжнародних конвенцій із захисту основних прав»* та *«права людини і основоположні права загалом поважаються в Україні, і уряд продемонстрував відданість їх захисту»*³.
4. Водночас Єврокомісія додатково акцентувала на тому, що *«Лише обмеженого прогресу було досягнуто у сфері запобігання катуванням і жорсткому поводженню у в'язницях та інших формах тримання під вартою, де має відбутися культурна зміна всередині державних органів і необхідні подальші заходи для запобігання таким діям та забезпечення відповідальності за них»*⁴. Адже *«Неефективне розслідування заяв про катування та випадків перешкоджання правосуддю, зокрема, має свої корені в загальній культурі взаємного прикривання співробітників правоохоронних органів у межах системи кримінального правосуддя»*⁵.
5. Загалом, у звіті Єврокомісії крізь усі релевантні абзаци 'червоною ниткою' проходить спостереження, прямо висловлене щодо фундаментальних прав людини у кримінальному провадженні: *«Впровадження наявних правил і процедур страждає від нестачі ефективності та спроможності судової системи»*⁶. Відповідно, було зроблено висновок, що *«Правова система України ще не узгоджена з acquis ЄС щодо процесуальних прав підозрюваних і обвинувачених у кримінальному провадженні,*

---

¹ EU opens accession negotiations with Ukraine. Електронний ресурс:

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/25/eu-opens-accession-negotiations-with-ukraine/>

² European Council conclusions, 23-24 June 2022. Електронний ресурс:

<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2022/06/23-24/>

³ Так само, р. 39.

⁴ Так само, р. 6.

⁵ Так само, р. 41.

⁶ Так само, р. 51.

однак у цьому напрямі вживаються заходи: передбачено презумпцію невинуватості, право на отримання інформації про основні процесуальні права, право на доступ до адвоката та право бути присутнім на судовому розгляді».⁷ Також було наголошено, що право потерпілих (жертв) від злочину на компенсацію нарешті має бути забезпечене⁸.

6. Селф-скринінг (self-screening), здійснений командою Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, значною мірою поділяє наведені спостереження та висновки Єврокомісії⁹.

II. Національні механізми

7. Насамперед слід відмітити те, що розділ II Конституції “Права, свободи та обов’язки людини і громадянина” своїм змістом значною мірою завдячує Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950 рік, надалі – Європейська конвенція), Міжнародним пактам про громадянські і політичні права та про економічні, соціальні і культурні права (Організація Об’єднаних Націй, 1966 рік)^{10, 11}
8. Конституція була прийнята Верховною Радою вже після приєднання України до Ради Європи. Відповідно, проект¹² та прийнятий текст¹³ Конституції отримали здебільшого позитивну оцінку Європейської Комісії за демократію через право (Венеційська комісія).
9. Перед вступом Україна запевнила Парламентську асамблею Ради Європи, що вона здатна і бажає виконувати обов’язки члена організації, зокрема, “щиро та

---

⁷ Так само.

⁸ Так само.

⁹ Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського союзу (acquis ЄС) – селф-скринінгу, 2023 рік, сторінки 136, 143-144. Електронний ресурс: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opublikovano-zvit-za-rezultatamy-provedennya-pervynnoyi-otsinky-stanu-implementatsiyi-aktiv-prava-yevropejskogo-soyuzu-acquis-yes-self-skriningu/>

¹⁰ Див. Конституція незалежної України : у 3 кн. / заг. ред. Сергій Головатий. – Київ : Право, 1995 – 2010. (Кн. 1 : Документи, коментарі, статті. – 1995. – 379 с; Кн. 2., ч. 1 : Документи. Статті. – 1997. – 268 с.; Кн. 3., [ч. 1-21 : Документи. Стенограми]. – [1998-2010]).

¹¹ Див., наприклад, Стенограму пленарного засідання Верховної Ради від 30 червня 1992 року, бюлетень №94, та Стенограму пленарного засідання Верховної Ради від 20 березня 1996 року, бюлетень №40.

¹² 5/1995 — Opinion on the draft Constitution of Ukraine, 21/1996 — New Draft Constitution. Електронний ресурс: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?opinion=5&year=all> ; <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?opinion=21&year=all>

¹³ Opinion on the Constitution of Ukraine, CDL-INF(1997)002-e. Електронний ресурс: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1997\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1997)002-e)

*ефективно співробітничати в досягненні мети Ради*¹⁴. Окрім нової конституції, Україна тоді зобов'язалася прийняти нові кримінальний та кримінальний процесуальний кодекси, перетворити прокуратуру в орган, який відповідатиме стандартам Ради Європи¹⁵, а також ратифікувати низку інструментів Ради Європи, насамперед, Європейську конвенцію та визнати юрисдикцію Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ)¹⁶.

10. З того часу Україна досягла помітного прогресу у виконанні згаданих зобов'язань, серед іншого, було прийнято нові: Кримінальний процесуальний кодекс; Закон про прокуратуру; Закон про національну поліцію; Закон про Державне бюро розслідувань; зміни до Кримінального процесуального кодексу в частині *in absentia* та кримінальних проступків, а також інших інструментів кримінального провадження. Усі перелічені законодавчі акти отримали здебільшого позитивну оцінку органів або експертів Ради Європи чи пройшли оцінювання на етапі підготовки проєктів, результати яких були враховані різною мірою в прийнятому варіанті акту¹⁷.

11. Також Україна спромоглася здійснити низку реформ у сфері кримінального правосуддя, необхідних для виконання рішень ЄСПЛ¹⁸.

12. Водночас у сфері кримінального правосуддя лишається чимало гострих проблем, які перебувають у фокусі уваги Ради Європи¹⁹:

а) дії силових структур та ефективність розслідувань:

- *катування та/або жорстоке поводження з боку поліції, переважно з метою отримання зізнань, а також відсутність ефективних розслідувань за поданими скаргами;*

---

¹⁴ Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи, пункт 11. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text

¹⁵ Так само, підпункти v та vi пункту 11.

¹⁶ Так само, підпункт i пункту 12.

¹⁷ Див. розділ “Експертні висновки” проєкту Ради Європи “Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні”. Електронний ресурс: <https://www.coe.int/uk/web/criminal-justice-reform/expert-opinions> ; розділ “Висновки експертів / публікації” проєкту Ради Європи “Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції в Україні”. Електронний ресурс: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/human-rights-complaint-criminal-justice-system-in-ukraine>

¹⁸ Див. Ukraine – Main achievements: summaries of a selection of main reforms and achievements reported in final resolutions, Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights. Електронний ресурс: <https://rm.coe.int/ma-ukraine-eng/1680a186ca>

¹⁹ Див. Ukraine – Overview of main issues before the Committee of Ministers: Ongoing Supervision. Електронний ресурс: <https://rm.coe.int/mi-ukraine-eng/1680a23caf>

- *відсутність ефективних розслідувань щодо заявлених злочинів, неспроможність наглядових органів забезпечити дієвий контроль за проведенням розслідувань;*
- *нездатність захистити журналіста, якому погрожували вбивством і якого зрештою було вбито; неефективні розслідування його вбивства;*
- *відсутність ефективних розслідувань насильницьких дій щодо заявників, зокрема можливих мотивів расової чи релігійної ненависті, що стояли за нападами.*

b) смерть під час військової служби:

- *невжиття заходів для проведення ефективного розслідування смертей, що сталися під час військової служби;*

c) захист від жорстокого поводження:

- *системна проблема неможливості скорочення довічних строків покарання, а також нездатність органів влади забезпечити охорону здоров'я заявника під час тримання під вартою;*

d) законність тримання під вартою та пов'язані питання:

- *тримання під вартою до суду: незаконне та/або надмірно тривале попереднє ув'язнення, зокрема після завершення досудового розслідування, без будь-якої судової ухвали; неефективний або надмірно формалістичний перегляд законності тримання під вартою та відсутність права на компенсацію;*
- *погані матеріальні умови тримання під вартою та транспортування, а також відсутність належного медичного лікування під час повторного розгляду справи, у в'язницях, у поліцейських установах;*
- *відсутність належного медичного лікування під час тримання під вартою;*
- *катування, завдані спеціальними тюремними підрозділами затриманим у виправній колонії мінімального рівня безпеки з метою придушення протестного руху та покарання ув'язнених за їхній мирний протест (голодування) проти умов тримання, а також для*

недопущення подання скарг; відсутність ефективних розслідувань цих подій, невідача вилучених особистих речей.

e) захист від зловживань владою:

- *застосування попереднього тримання під вартою у межах кримінальних проваджень, що мали політичний контекст, з інших причин, ніж дозволені Конвенцією (для покарання одного обвинуваченого за публічне проголошення своєї невинуватості (Луценко), а іншого за неповагу до суду (Тимошенко)), зокрема через недостатню незалежність прокуратури;*

f) справедливість кримінального провадження:

- *порушення права на мовчання та права не свідчити проти себе; зловживальні практики, зокрема адміністративне затримання, щоб уникнути вимоги щодо присутності адвоката під час допиту на досудовій стадії;*
- *катування під час перебування під вартою в поліції та використання зізнань, отриманих під примусом, під час судового розгляду; неефективні розслідування;*

g) тривалість судових проваджень:

- *надмірна тривалість судових проваджень і відсутність ефективних засобів правового захисту у кримінальних справах;*

h) приватне та сімейне життя:

- *позитивний обов'язок держави забезпечити ефективний захист заявника від домашнього насильства;*

i) співпраця з Європейським судом з прав людини:

- *відмова органів влади надавати затриманим копії документів із матеріалів справи, що унеможливорює належний і ефективний розгляд їхньої заяви Судом;*

- невиконання органами влади тимчасових заходів, зазначених Судом відповідно до правила 39, щодо надання медичної допомоги;

j) *право власності:*

- різноманітні порушення під час обшуків і вилучення майна правоохоронними органами та відсутність ефективних засобів правового захисту для оскарження цих дій.

13. На додаток, попри деякий прогрес²⁰, в Україні досі відсутній повноцінний механізм захисту потерпілих (жертв) від насильницьких злочинів²¹.

III. Механізми *acquis* ЄС

14. Правові інструменти Ради Європи, насамперед Європейська конвенція й, відповідно, практика ЄСПЛ, справили неабиякий вплив на забезпечення прав людини не лише в країнах ЄС, але на правовий режим прав людини самого ЄС²². Зокрема, стаття 6(3) Договору про ЄС визначає, що *«Основоположні права, гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також такі, що впливають із конституційних традицій, спільних для держав-членів, становлять загальні принципи права Союзу»*. На додаток, стаття 6(2) вказує, що *«Союз приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод»*²³.

15. Водночас положення Європейської конвенції не мають прямої дії для ЄС, адже ЄС досі не став учасником конвенції²⁴. Ба більше, Лісабонська угода²⁵ надала обов'язковості Хартії основних прав Європейського Союзу, яка була узгоджена

---

²⁰ Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків отримав нове приміщення. Новини, Офіс Генерального прокурора. Електронний ресурс: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/koordinacii-centr-pidtrimki-poterpilix-i-svidkiv-otrimav-nove-primishhennya>

²¹ Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики / Орлеан А., Павлюковець Т., Крапивін Є., Лотюк Д., Човган в.; за ред. в. Човгана. Київ: «Видавничий дім «Артек», 2020. С. 17-21. Електронний ресурс: <https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/Final-Ukraine-version.pdf>

²² Гердеген Матіас. Європейське право. Пер. з німецької. — К.: К.І.С., 2008, С. 65-69, 186-189.

²³ Consolidated version of the Treaty on European Union. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>

²⁴ Див. The Council of Europe and the European Union. Електронний ресурс: <https://www.coe.int/en/web/portal/european-union>

²⁵ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT>

країнами-членами ЄС ще 2000 року. Своєю чергою, Європейська конвенція мала визначальний вплив на зміст Хартії. У статті 52(3) Хартії прямо вказується, що *«Оскільки Хартія містить права, що відповідають правам, гарантованим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, зміст і обсяг цих прав є такими самими, як визначено зазначеною Конвенцією»*²⁶. Також стаття 53 Хартії застерігає, *«Ніщо в цій Хартії не може тлумачитись як таке, що обмежує або негативно впливає на права людини та основні свободи, як це визнається у відповідних сферах їх застосування законодавством Союзу та міжнародним правом, а також міжнародними угодами, учасниками яких є Союз або всі держави-члени, у тому числі Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та конституцій держав-членів»*.

16. Разом із цим, друге речення статті 52(3) прямо вказує, що недвозначна відсилка Хартії основних прав Європейського Союзу до Європейської конвенції: *«Це положення не перешкоджає законодавству Європейського Союзу забезпечити більш широкий захист»*. Відповідно, пропри значний рівень взаємного тягіння між інструментами Ради Європи та аcquis ЄС, *«Автономія та окрема ідентичність Ради Європи й Європейського Союзу у сфері прав людини, ймовірно, збережуться в осяжному майбутньому, і це є доречним, з огляду на їхню історію та подальші шляхи розвитку»*²⁷.
17. Лісабонська угода, а також завдяки їй – Хартія, є primary law (первинне право ЄС)²⁸, тобто актами ЄС найвищої юридичної сили. На додаток до них, органи ЄС визначають правовий режим прав людини завдяки secondary law (акти вторинного права ЄС)²⁹, яке включає акти обов'язкового характеру: regulations, directives and decisions (регламенти, директиви та рішення), та акти необов'язкового характеру: recommendations and opinions (рекомендації та висновки). Також принциповим

---

²⁶ Charter of Fundamental Rights of the European Union. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

²⁷ Human rights in the Council of Europe and the European Union: achievements, trends and challenges / Steven Greer, University of Bristol, Janneke Gerards, Universiteit Utrecht, The Netherlands, Rosie Slowe, Middle Temple and University of Bristol. New York: University of Cambridge Press, 2017, p. 368.

²⁸ Див. The European Union's primary law. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l14530>

²⁹ Див. The European Union's secondary law. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:ai0032>

джерелом права ЄС є рішення Суду справедливості ЄС, який відповідно до статті 19(1) Договору про ЄС застосовує та тлумачить³⁰ як primary law, так і secondary law.

18. Нарешті, у 2007 році Європейська Рада заснувала Fundamental Rights Agency (Агенцію з основоположних прав), покликанням якої є *«надавати відповідним інституціям, органам, установам і агенціям Союзу, а також державам-членам під час імплементації права Союзу допомогу та експертизу, що стосуються основоположних прав, з метою підтримки їх у вжитті заходів або формуванні напрямів дій у межах їхніх відповідних сфер компетенції для повного дотримання основоположних прав»*³¹.
19. Для сфери кримінального правосуддя першочергово значення мають відповідні статті Хартії, а також акти вторинного права, які прямо стосуються сфери кримінального правосуддя та покликані забезпечити ті права механізмами реалізації, а також релевантна практика Суду справедливості ЄС, який застосовував та тлумачив відповідні статті Хартії й вторинного права.
20. Насамперед слід звернути увагу на перші чотири статті Хартії основоположних прав: стаття 1 – Гідність людини, стаття 2 – Право на життя, стаття 3 – Право на цілісність особи, стаття 4 – Заборона катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Попри свою надважливу роль до цих прав, *acquis* ЄС не має прямих secondary law інструментів щодо цих прав у сфері кримінального правосуддя³². Режим цих прав, головню, формується завдяки прецедентній практиці Суду справедливості ЄС та ЄСПЛ³³. Щоправда, тією чи іншою мірою належним secondary law інструментами у цьому випадку виступають наступні акти:

---

³⁰ Див., наприклад, Судова практика Суду справедливості ЄС з питань верховенства права та її значення для України. Електронний ресурс:

<https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/66a/b96/268/66ab96268605b879785995.pdf>

³¹ Council Regulation (EC) No 168/2007 of 15 February 2007 establishing a European Union Agency for Fundamental Rights, Articles 1 and 2. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/168/2022-04-27>

³² Винятками можна вважати: Regulation (EU) 2019/125 of the European Parliament and of the Council of 16 January 2019 concerning trade in certain goods which could be used for capital punishment, torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (codification); European Parliament resolution of 11 March 2014 on the eradication of torture in the world; Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 (on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA).

³³ Див. TOMÁŠEK, M., ŠMEJKAL, V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024, С. 1534-1558.

- Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims (Директива 2004/80/ЄС від 29 квітня 2004 року щодо компенсації жертвам злочинів);
- Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA (Директива 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, якою встановлюються мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, і яка замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JHA).

21. Схожа ситуація (з обмеженим набором secondary law) має місце також із Стаття 6 – Право на свободу та особисту недоторканність та стаття 19 – Захист у разі видворення, вислання або екстрадиції. До найбільш релевантних актів тут слід зарахувати лише:

- 2002/584/JHA: Council Framework Decision of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States - Statements made by certain Member States on the adoption of the Framework Decision (2002/584/JHA: Рамкове рішення Ради від 13 червня 2002 року про європейський ордер на арешт та процедури передачі між державами-членами – заяви, зроблені окремими державами-членами під час ухвалення Рамкового рішення);
- Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA. (Directive (EU) 2017/541 Європейського парламенту та Ради від 15 березня 2017 року про боротьбу з тероризмом, якою замінюється Council Framework Decision 2002/475/JHA та вноситься зміна до Council Decision 2005/671/JHA.)

22. Нарешті, на правду розгалуженим вторинне право встановилося щодо процесуальних прав: стаття 47 – Право на ефективний засіб правового захисту та на справедливий судовий розгляд і стаття 48 – Презумпція невинуватості та право на захист. Вторинне право, що стосується зазначених статей Хартії основоположних прав, утворює так звану «Кримінальну процесуальну дорожню карту» (Criminal Procedural Roadmap). Відповідно до резолюції Європейської ради «на рівні Європейського Союзу слід ужити заходів для посилення прав осіб, підозрюваних або

обвинувачених у кримінальному провадженні. Такі заходи можуть охоплювати як законодавчі акти, так і інші дії» і що «права, включені до цієї Дорожньої карти, які можуть бути доповнені іншими правами, вважаються основоположними процесуальними правами, і дії щодо цих прав мають бути пріоритетними на цьому етапі»³⁴. Наслідком цієї резолюції стали наступні директиви³⁵:

- Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings (*щодо права на усний та письмовий переклад у кримінальному провадженні*);
- Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings (*щодо права на отримання інформації у кримінальному провадженні*);
- Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings (*щодо права на доступ до адвоката у кримінальному провадженні та у провадженнях за європейським ордером на арешт*);
- Directive (EU) 2016/1919 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings (*щодо надання правової допомоги підозрюваним, обвинуваченим та особам, щодо яких подано запит у межах європейського ордера на арешт*);
- Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings (*щодо посилення окремих аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім на судовому розгляді у кримінальному провадженні*); а також рекомендація –
- Commission Recommendation of 27 November 2013 on procedural safeguards for vulnerable persons suspected or accused in criminal proceedings (*щодо*

---

³⁴ Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings (Text with EEA relevance). Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32009G1204%2801%29>

³⁵ Далі у цьому контексті не згадано лише Directive (EU) 2016/800 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings.

процесуальних гарантій для вразливих осіб, підозрюваних або обвинувачених у кримінальному провадженні).

23. На додаток, до secondary law щодо procedural rights варто заохувати й Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters (про Європейський ордер на розслідування у кримінальних справах) та Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 on European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings and for the execution of custodial sentences (про Європейські ордери на отримання та збереження електронних доказів у кримінальних провадженнях і виконання покарань, пов'язаних із позбавленням волі).
24. Саме спираючись на перелічені акти secondary law, насамперед так звану “Criminal Procedural Roadmap”, ЄС буде відслідковувати прогрес в частині оцінки, наданої Єврокомісією у своєму першому щорічному звіті (2023 рік: «Правова система України ще не узгоджена з *acquis* ЄС щодо процесуальних прав підозрюваних та обвинувачених у кримінальному провадженні, але в цьому напрямку вживаються заходи: презумпція невинуватості, право на отримання інформації про основні процесуальні права, право на доступ до адвоката та право бути присутнім на судовому розгляді передбачені.»³⁶; а також щодо запобігання катуванням³⁷ та ефективного розслідування³⁸ таких випадків, як і права потерпілих (жертв) від злочину на компенсацію³⁹.

---

³⁶ Ukraine 2023 Report, p. 51.

³⁷ Так само, p. 6.

³⁸ Так само, p. 41.

³⁹ Так само, p. 51.

IV. Висновки та рекомендації

25. Національні механізми забезпечення прав людини у сфері кримінального правосуддя, як і аналогічні механізми *acquis* ЄС, в своєму осерді несуть принципи та юриспруденцію, що були започатковані Європейською конвенцією та розтлумачені ЄСПЛ. Водночас у правовій системі України лишається чимало аспектів, що потребують суттєвого поліпшення за стандартами Ради Європи; коли ЄС, своєю чергою, послідовно прагне підвищувати стандарти забезпечення прав людини, у сфері кримінального правосуддя зокрема.
26. Відповідно, перед Україною стоїть подвійне завдання: з одного боку, забезпечити повну реалізацію положень Європейської конвенції у тих аспектах, які досі перебувають у фокусі уваги Ради Європи; з іншого – втілити *acquis* ЄС, які в низці аспектів пропонують вищі стандарти у сфері кримінального правосуддя.
27. Виконати це завдання допоможуть наступні рекомендації.
28. У частині Стаття 1 – Гідність людини Стаття 2 – Право на життя Стаття 3 – Право на недоторканність особи Стаття 4 – Заборона катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання Стаття 6 – Право на свободу та особисту недоторканність Стаття 19 – Захист у разі видворення, депортації або екстрадиції:
- i. забезпечити виконання рішень ЄСПЛ щодо України, які перебувають під особливим контролем Ради Європи, насамперед:
- усунути недоліки, пов'язані з неефективним розслідуванням злочинів, які спричинили смерть потерпілого (жертви);
  - усунути недоліки, пов'язані з неефективним розслідуванням випадків катування або жорстокого поводження в місцях несвободи, а також забезпечити ефективніші заходи з запобігання таких випадків;
  - усунути недоліки, пов'язані з неефективним розслідуванням смертей військовослужбовців, а також забезпечити ефективніші заходи з запобігання дідівщині серед військовослужбовців, знуцанню або жорстокому поводженню з боку командирів;
  - усунути недоліки, пов'язані з неефективним розслідуванням нападів на журналістів та інших представників медіа;

- необхідно забезпечити кращі гарантії від свавільного затримання (зокрема, завдяки застосуванню адміністративного затримання для цілей кримінального провадження), незареєстрованого затримання, затримання на понад визначений законом строк, а також забезпечити ефективніший механізм оскарження затримання;
- мають бути поліпшені підстави й протоколи застосування сили, зброї та спеціальних засобів органами правопорядку, щоби таке застосування було лише абсолютно необхідним;
- необхідно забезпечити кращі гарантії для випадків обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, щоби уможливити реалістичний альтернативний запобіжний захід, уникнути випадків застосовування його до неповнолітніх та несвоєчасне припинення при внесенні застави або спливу визначеного судом строку тримання;
- усунути недоліки, пов'язані з підставами та умовами поміщення людини до психіатричного закладу чи продовження її перебування, зокрема, забезпечити кращі гарантії у випадках проведення судово-психіатричної експертизи;
- мають бути втілені вищі стандарти умов утримання під вартою, а також забезпечено ефективні засоби розгляду скарг, пов'язаних із умовами утримання, включно зі скаргами на неадекватну та/або несвоєчасну медичну допомогу;
- мають бути визначені більш конкретні причини та суворіші стандарти втручання спеціальних підрозділів у місцях несвободи, щоби таке застосування було лише абсолютно необхідним та підлягало належному контролю;
- закон має гарантувати ефективний механізм компенсації за незаконне затримання та тримання під вартою;
- має бути запроваджено механізм перегляду вироків про довічне позбавлення свободи, щоби в кожному конкретному випадку належним чином з'ясувати, чи продовжує це покарання бути виправданим.

ii. з огляду на *Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims and Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JH* (Директиву 2004/80/ЄС від 29 квітня 2004 року щодо компенсації жертвам злочинів та Директиву 2012/29/ЄС Європейського парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав,

підтримки та захисту жертв злочинів, якою замінено Рамкове рішення Ради 2001/220/ЮВС):

- закон має гарантувати право осіб, потерпілих від умисних насильницьких злочинів, на отримання відповідної компенсації, навіть якщо жертва є громадянином іншої країни;
- має бути запроваджено механізм, підтримуваний спеціалізованою інституцією, консультування та розгляду заяв на компенсації потерпілих від умисних насильницьких злочинів;
- потерпілі від злочинів мають отримувати вичерпну інформацію про свої права, їхню справу та кримінальний процес загалом, а також доступні варіанти їх підтримки з боку держави, зокрема, право на правничу допомогу, фізичний захист та/або захист приватності.

29. У частині Article 47 – Право на ефективний засіб юридичного захисту та на справедливий судовий розгляд та Article 48 – Презумпція невинуватості та право на захист:

iii. з огляду на Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings (Директива 2010/64/ЄС Європейського парламенту і Ради від 20 жовтня 2010 року про право на усний та письмовий переклад у кримінальному провадженні):

- закон має визначити, що переклад буває усний (синхронний) та письмовий переклади (адже для їх надання потрібні різні кваліфікації та навички);
- закон має запровадити регуляторна режим для професійних перекладачів, на зразок того, що введений для адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу (адже перекладачі повинні бути спеціально навченими професіоналами, а також зобов'язані брати участь у тренінгах з юридичної термінології);
- закон має прямо визначити, що синхронний (усний) та письмовий переклади мають бути належної якості, і що будь-яка невідповідність цьому стандарту має бути підставою для оскарження отриманих доказів та вимоги заміни перекладача;
- закон має визначити мінімальний перелік документів кримінального провадження, які слід обов'язково перекладати для підозрюваного/обвинуваченого;

- закон має визначити, що усний (синхронний) та письмовий переклад є безкоштовним за будь-яких умов.

iv. з огляду на *Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings (Директиву 2012/13/ЄС Європейського парламенту і Ради від 22 травня 2012 року про право на інформацію у кримінальному провадженні)* :

- закон має прямо визначити, що якщо під час допиту свідка, в очах сторони обвинувачення, він перетворюється на фактично підозрюваного, сторона обвинувачення має зупинити допит та інформування його про права підозрюваного, а випадки порушення цього правила мають призводити до виключення самовикривальних показань, отриманих від такої особи;
- письмові роз'яснення прав підозрюваних повинні містити повний перелік прав, а також бути адаптовані для різних категорій підозрюваних, зокрема, повинно бути окреме роз'яснення прав для затриманих осіб та, окремо, для дітей;
- письмові роз'яснення мають бути складені простою мовою за участі не лише юристів, але й експертів лінгвістів, щоби ті були зрозумілими для більшості осіб;
- закон має визначати, що затриманим або особам, яких планується утримувати під вартою, має бути надано ранній доступ до матеріалів їхніх справ, щоби вони мали достатньо часу для ефективного захисту;
- закон має прямо окреслити коло ключових матеріалів справи, доступних підозрюваному на досудовій стадії кримінального провадження, а випадки відмови або ненадання доступу до таких матеріалів мають отримати ефективну процедуру оскарження до слідчого судді (суду), який зможе переглянути рішення сторони обвинувачення у випадку, якщо таке рішення є неправомірним.

v. з огляду на *Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, Directive (EU) 2016/1919 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings, Commission Recommendation of 27 November 2013 on procedural safeguards for vulnerable persons suspected or accused in criminal proceedings (Директиву 2013/48/ЄП і Ради від 22 жовтня 2013 року про право доступу до*

адвоката в кримінальному провадженні та в провадженнях за європейським ордером на арешт, Директиву (ЄС) 2016/1919 Європейського Парламенту і Ради від 26 жовтня 2016 року про правову допомогу підозрюваним та обвинуваченим у кримінальних провадженнях та для осіб, яких запитують у провадженнях за європейським ордером на арешт, Рекомендацію Комісії від 27 листопада 2013 року щодо процесуальних гарантій для вразливих осіб, підозрюваних або обвинувачених у кримінальних провадженнях):

- органи досудового розслідування, прокуратура, а також суди повинні забезпечити належні умови для конфіденційних консультацій між адвокатом і його клієнтом, зокрема в приміщеннях поліції;
- необхідно забезпечити кращі гарантії того, що відмова від права на доступ до адвоката надається однозначно, свідомо та зважено;
- систему винагороди адвокатів, що надають безоплатну правничу допомогу, слід поліпшити, щоби вони отримували належну та справедливую компенсацію за свою роботу;
- органи досудового розслідування, прокуратура, а також суди повинні завчасно ідентифікувати вразливих осіб (зокрема, які мають серйозні психологічні, інтелектуальні, фізичні чи сенсорні порушення, або психічні захворювання чи когнітивні розлади, що заважає їм розуміти та ефективно брати участь у провадженні), якщо ті потрапили під юрисдикцію цих органів;
- вразливим особам мають бути забезпечені усі процесуальні права та гарантії, а також додаткові гарантії у випадку їх затримання або утримання під вартою.

vi. з огляду на Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings (Директива (ЄС) 2016/343 Європейського Парламенту та Ради від 9 березня 2016 року про посилення певних аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім на судовому розгляді в кримінальних провадженнях):

- закон має прямо заборонити усім категоріям публічних службовців робити публічні заяви щодо можливої ролі конкретних осіб у вчиненні злочину, за винятком випадків, коли це зумовлено лише крайньою необхідністю — громадськість просять допомогти у встановленні особи ймовірного нападника, надається інформація мешканцям району, який постраждав

або може постраждати унаслідок ймовірного злочину, надається інформація з метою запобігання порушенням громадського порядку або заворушенням — й використання цих підстав обмежується переліченими випадками та здійснюється у зважений та пропорційний спосіб;

- судді, прокурори, працівники слідчих органів, журналісти повинні проходити навчання з прав людини та етичних стандартів висвітлення кримінальних проваджень;
- закон має прямо визначити, що використання у судових залах фізичних обмежень (металевих кліток, скляних загороджень) допускається тільки у виняткових випадках і лише якщо вони є необхідними з огляду на конкретні обставини справи, пов'язані або з міркуваннями безпеки (включаючи запобігання завданню шкоди самим собі, іншим особам або майну), або з метою запобігання втечі підозрюваних чи обвинувачених, або їхньому контакту з третіми особами, зокрема свідками чи потерпілими.

vii. з огляду на *Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters (Директива 2014/41/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 квітня 2014 року щодо Європейського наказу на проведення слідчих дій у кримінальних справах)*:

- на рівні закону має бути забезпечено ефективні засоби правового захисту проти European Investigation Order, на зразок тих, які доступні щодо аналогічних національних слідчих заходів — тобто, для будь-якої особи, прав, свобод чи інтересів якої стосується European Investigation Order (Європейський акт проведення слідчих дій), має бути доступна можливість ефективного оскарження до суду законності (включно з необхідністю та пропорційністю) European Investigation Order з моменту, як вона дізналася про нього, а також вимагати належного відшкодування, якщо відповідний захід був дозволений чи виконаний незаконно, у разі відсутності такого ефективного засобу правового захисту European Investigation Order не може бути виданий.

viii. з огляду на *Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 on European Production Orders and European Preservation Orders for electronic evidence in criminal proceedings and for the execution of custodial sentences following criminal proceedings (Регламент (ЄС) 2023/1543*

Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2023 року щодо Європейських наказів на отримання електронних доказів та Європейських наказів на їх збереження в кримінальних провадженнях та щодо виконання покарань у виді позбавлення волі після кримінальних проваджень):

- на рівні закону має бути забезпечено ефективні засоби правового захисту проти European Production Order, на зразок тих, які доступні щодо аналогічних національних слідчих заходів — тобто, для будь-якої особи, прав, свобод чи інтересів якої стосується European Production Order, має бути доступна можливість ефективного оскарження до суду законності (включно з необхідністю та пропорційністю) European Production Order з моменту, як вона дізналася про нього, а також вимагати належного відшкодування, якщо відповідний захід був дозволений чи виконаний незаконно, у разі відсутності такого ефективного засобу правового захисту European Production Order не може бути виданий.